

Foto: Marnix Jonker

Dagroofvogels en Uilen op Ameland 1987-2010

Trends en toekomst van broedende roofvogels en uilen op Ameland

Johan Krol & Jan F. de Jong

Foto's: Johan Krol

Het Waddeneiland Ameland is 25 km lang en 2 tot 4 km breed. De totale oppervlakte is 5900 ha. Waarvan 2000 ha duin, 2000 ha polder, 185 ha bos en 800 ha kwelder. De polders zijn na 1915 ontstaan na bedijking van kwelders. Op Ameland zijn de afgelopen 100 jaar op deze wijze veel hectares kwelder verdwenen ten faveure van poldergraslanden.

Op de Waddeneilanden en dus ook op Ameland komen van nature geen bossen voor. Dit wordt veroorzaakt door het zeeklimaat, de zoute zeewind, waardoor het blad verbrandt. Ruim 100 jaar geleden is men echter begonnen met het aanplanten van naaldbomen op de duinen om het stuivende zand vast te leggen. Dit gebeurde vooral ten noorden van de dorpen, waar men last had van het stuifzand. De boomsoorten die door Rijkswaterstaat werden geplant waren hoofdzakelijk Oostenrijkse den, Corsicaanse den en Sitkaspar, soorten die tegen het zware klimaat de Noordzeekust bestand zijn. Vanwege de droge duinbodem slaagde de aanplant van jonge boompjes niet overal. Men ging daarom 'planten op turf'. Het plantgat werd eerst gevuld met een met water doordrenkte turf, de turf werkte nog zeker twee jaar als een spons na regenval en hielp de jonge boom op gang. Momenteel is er sprake van 185 ha bos op Ameland, verspreid over 5 locaties. Sinds 1954 heeft Staatsbosbeheer het beheer van de bossen en ook van een deel van de duingebieden van Rijkswaterstaat overgenomen. Sindsdien is, waar mogelijk, het bos omgevormd tot een gemengd bos door gericht naaldbomen te verwijderen en loofbomen te planten of spontaan

op te laten komen op kaplichtingen. De bossen leveren nauwelijks hout, maar hebben vooral een functie voor natuur en recreatie.

Door het gedurende een eeuw lang fixeren van stuifprocessen in de duinen en door de extra stikstofneerslag door luchtvervuiling zijn de duinen en met name de duinvegetatie enorm veranderd. Vergrassing en vermossing zijn daarvan het resultaat; deze ontwikkeling vormt een grote bedreiging voor de soortenrijke graslanden van de droge duinen. Het gaat hierbij om de sterke toename van enkele hoogopgaande grassoorten zoals Helm, Duinriet en Zandzegge. De overheersing van deze soorten leidt tot lichtgebrek bij laagblijvende kruiden, mossen en korstmossen, waardoor belangrijke voedselplanten voor dieren verdwijnen. Belangrijker nog is dat hierdoor het microklimaat, zowel onder- als bovengronds ongeschikt wordt voor de warmte- en droogteminnende fauna. Al met al leidt vergrassing vooral in de vastgelegde duinen tot een forse achteruitgang in biodiversiteit van zowel planten als dieren. En dit heeft uiteraard weer grote effecten op de voedselketens die gebruik maken van de duinen. De achteruitgang van de ongewervelde en kleinere

Nest van Velduil met drie gezonde jongen en een overvloed aan voedsel. Linksonder een jong konijn en daarnaast een erg grote Aardmuis. Oerd, 8 juni 2010.

gewervelde dieren en de slechte kansen op het vangen van deze soorten in hoge, gesloten vegetaties maken dat de duingraslanden minder geschikte voedselgebieden worden voor veeleisende jagers zoals de Grauwe klauwier, Grauwe kiekendief, Blauwe kiekendief en Velduil. Alleen de Velduil is nog (tijdelijk?) broedvogel op Ameland, de andere drie soorten zijn als broedvogel van het eiland verdwenen. De Grauwe klauwier in 1998, Grauwe kiekendief in 1979 en Blauwe kiekendief in 2009.

Bovenstaand relaas is bedoeld om duidelijk te maken dat ook op Ameland sprake is van een sterke invloed van de mens op het ontstaan en toekomst van het huidige landschap en daarmee op de flora en fauna van Ameland. In grote lijnen is sprake van veroudering en omvorming van naaldbossen naar gemengde bossen. In de duinen is de natuurlijke dynamiek grotendeels verdwenen en is sprake van vegetatiesuccessie waardoor vergrassing en verruiging optreden.

Dagroofvogels en uilen op Ameland

Methode

Sinds 1987 wordt het hele eiland jaarlijks op broedende roofvogels en uilen geïnventariseerd. Daarbij moet worden aangetekend dat niet alle soorten evenveel aandacht krijgen. Met name Torenavalk en Ransuil worden niet volledig gekarteerd en de in tabel 1 genoemde aantallen zijn echte minimum

waarden. Er wordt getracht een goed inzicht in de broedbiologie te verkrijgen door een zo groot mogelijk aantal nesten in detail te volgen. Zo veel mogelijk jonge vogels in de gevolgde nesten worden van een trekking voorzien. Soms, zoals bij de Blauwe kiekendief het geval was, wordt meegewerkt in een groter (landelijk) onderzoeksproject; er worden dan meer data (o.a. videobeelden) verzameld en kleurringen bij jongen aangelegd. Het Amelander roofvogelproject wordt in woord en daad gesteund door de beheersdiensten Staatsbosbeheer, It Fryske Gea en Rijkswaterstaat en gecoördineerd door Jan F. de Jong (Oost-Ameland) en Johan Krol (West-Ameland). Op deze wijze zijn van de aantallen broedparen betrouwbare reeksen opgebouwd die inmiddels 24 jaar beslaan. Een dergelijke inventarisatierreeks is bijzonder en wordt steeds waardevoller naarmate zij langer duurt.

Resultaten

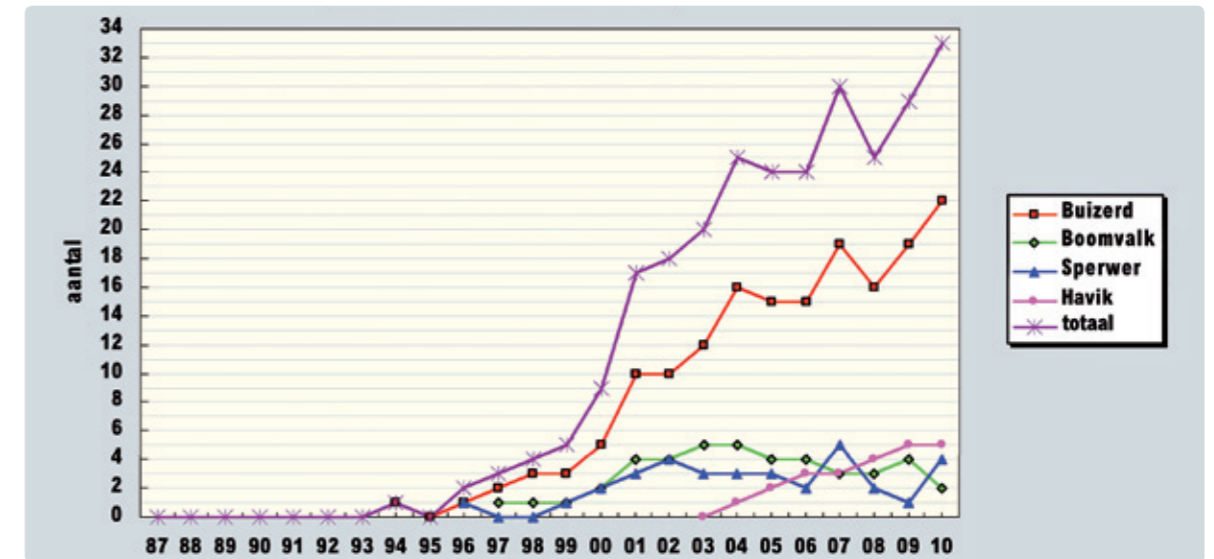
In 2010 is op Ameland sprake van 7 soorten dagroofvogels en 3 soorten uilen. Een overzicht van de recente aantallen broedparen van deze soorten staat in tabel 1.

Bosbewoners

In dit artikel wordt een verschil gemaakt tussen bosbewoners en duinbewoners. Buizerd, Havik, Boomvalk en Sperwer zijn typische bosbewoners

SOORT	MISLUKT	GESLAAGD	ONBEKEND	TOTAAL
Blauwe kiekendief	0(0)	0(0)	0(0)	0(0)
Bruine kiekendief	3(5)	24(29)	6(2)	33(36)
Kerkuil	1(0)	2(1)	0(2)	3(3)
Velduil	0(0)	2(5)	1(6)	3(11)
Ransuil	0(0)	1(2)	1(2)	2(4)
Torenavalk	1(0)	2(1)	2(1)	5(2)
Boomvalk	0(1)	2(2)	0(1)	2(4)
Sperwer	0(0)	1(1)	3(0)	4(1)
Buizerd	9(5)	10(9)	3(5)	22(19)
Havik	1(1)	2(4)	1(0)	4(5)

Tabel 1. Overzicht broedparen dagroofvogels en uilen 2010. Broedparen die een mislukte broedpoging lieten volgen door een geslaagde vervolgpoging staan alleen in de kolom 'geslaagd' (tussen haakjes cijfers 2009).

Figuur 1. Ontwikkeling van de aantallen broedparen van bosbewonende roofvogels op Ameland - Buizerd, Boomvalk, Sperwer, Havik.

wat hun broedplaats betreft. Al hoeft dat inmiddels enige nuancering want met name de Buizerd broedt de laatste jaren soms ook in duinstruweel (Meidoorn, Vlier en Wilg). Deze broedgevallen zijn in figuur 1 meegenomen onder bosbewoners. Uit deze figuur wordt duidelijk is dat de meeste bosbewoners midden jaren negentig op Ameland voet aan land hebben gekregen en het sindsdien redelijk (Boomvalk, Sperwer, Havik) tot goed (Buizerd) blijven doen.

Havik

De Havik broedt sinds 2004 op Ameland. Wie had dat 40 jaar geleden durven voorspellen? Inmiddels lijkt de groei er uit met 5 paar in 2010. Alle grotere bossen zijn in 2010 wel bezet; veel uitbreiding valt niet meer te verwachten. De soort heeft nu vaste voet op Amelander bodem gezet en daarmee hebben we de sterkste Nederlandse dagroofvogel ook dagelijks in ons midden.

Een nieuwgebouwd buizerdnest (klein, losse structuur) in een met algen en mossen begroeide oude vlier. Lange duinen, 7 juni 2010.

Buizerd

De Buizerd is een rasoportunist wat voedsel en nestplaatskeuze betreft. Dat blijkt wel als we naar de aantallen en soms sterke teruggang (figuur 2) van de andere soorten dagroofvogels op Ameland kijken. De Buizerd broedt inmiddels niet alleen in de bossen maar ook in struweel in de duinen. De soort weet overal wel voedsel te vinden, waarbij ook aan aas (dode konijnen) gedacht kan worden. Het voedsel bestaat naast konijnen uit andere kleine zoogdieren (muizen, Bruine rat) en vogels. In 2010 is het aantal broedparen voor het eerst boven de twintig gekomen. Het broedsucces (succesvolle nesten) sinds 2003 bedroeg gemiddeld 66%.

Boomvalk

Boomvalken blijven lastige klanten. De nesten zijn moeilijk te vinden en vanwege het late broedseizoen is de inspiratie van de inventariseerders vaak ook een beetje minder. Voorlopig lijkt het alsof er een piek in het aantal paren Boomvalk is geweest in 2003-2004 met 5 stuks en er lijkt een terugval gaande.

Sperwer

De Sperwer broedt de laatste jaren wat wisselvallig. Mogelijk heeft is de aanwezigheid van grote neef Havik daar mede debet aan. Uit diverse onderzoeken blijkt dat de Sperwer regelmatig als prooidier van haviken wordt gezien, alhoewel het dan vaak nestjongen en pas uitgevlogen jongen betreft. Maar waarschijnlijk weten de aanwezige sperwers onvol-

doende rustige nestlocaties te vinden, nu haviken eigenlijk in alle beschikbare bossen en bosjes tot broeden komen.

Duinbewoners

De duinbewonende soorten zijn eigenlijk de voor een Waddeneiland als Ameland 'typische' vertegenwoordigers van de bijzondere natuur van de duinen. Het gaat dan om de Blauwe kiekendief, Bruine kiekendief en Velduil. Al deze soorten hebben hun nest op de bodem liggen. De Bruine kiekendief broedt het liefst in rietmoeras in natte duinvalleien, een klein aantal nestelt in rietoevers in de polders; deze zijn meegerekend in figuur 2. De Blauwe kiekendief (ruigtekruiden) en Velduil (helmduinen) zoeken het iets hoger en droger in de duinen.

Velduil

De ontwikkeling bij de Velduil is spectaculair negatief. Rond 1989 is er sprake van een extreem goede muizenvangst voor velduilen. Het aantal paren stijgt in dat jaar naar 42 met soms spectaculaire aantallen jongen (7 stuks). Dat aantal broedparen was destijds goed voor ongeveer de helft van de totale populatie in Nederland. We zoeken de verklaring voor het hoge aantal broedparen en de soms zeer grote legsels in de komst van de Aardmuis op Ameland enkele jaren eerder. In de jaren negentig is de muizenstand waarschijnlijk sterk afgenomen; ook de vangbaarheid van deze prooidieren voor

Nest met drie jonge velduilen en een overdaad aan prooi (Aardmuis). Dit betreft het enig 'duinnest' van de 23 broedpogingen in de periode 2008-2011. Ondanks het succes en de goede voedselsituatie blijft het in dat gebied bij een eenmalige broedpoging. Zwanewaterduinen 1 juli 2008.

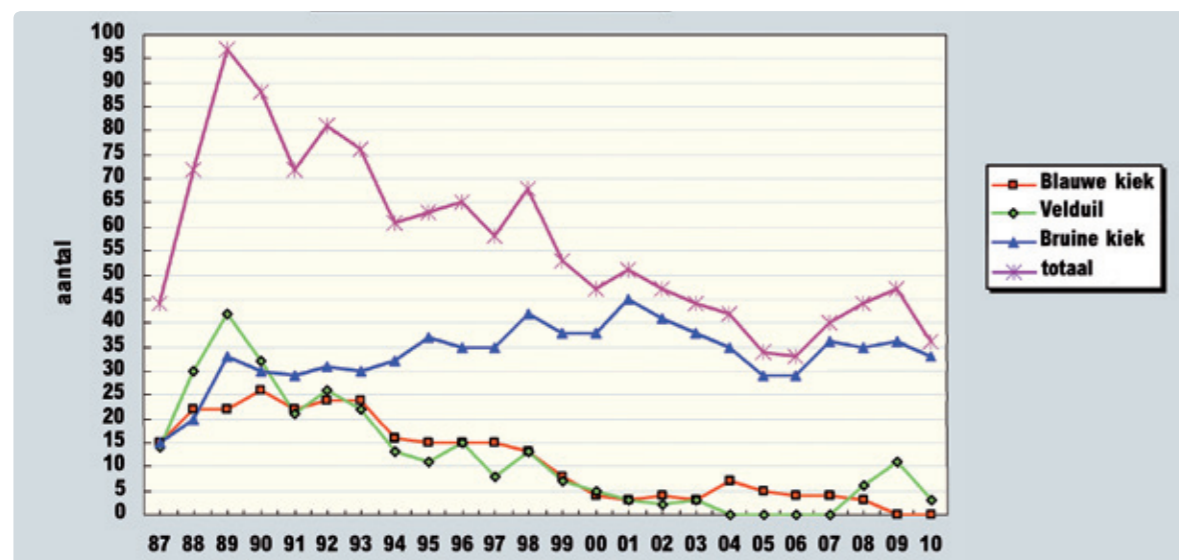
de Velduil is waarschijnlijk sterk verslechterd als gevolg van de verdergaande vegetatiesuccessie. In 2004 was het afgelopen met de Velduil op het eens zo machtige bolwerk Ameland. Verrassend is de terugkeer in 2008 met een tijdelijke piek van 11 paar in 2009 en een daling naar 3 paar in 2010 (en hetzelfde aantal in 2011). Opvallend is dat deze 23 paar Velduil van de afgelopen 4 jaar allemaal, op één na in de duinen bij paal 10 in 2008, op en rond de kwelders Nieuwlandsrijd en Hon hebben gebroed. Waarschijnlijk profiteerden de Velduilen van een tijdelijk grote beschikbaarheid van muizen op en rond deze kwelders. Een verklaring? Mogelijk hebben de extreem hoge waterstanden in de twee opeenvolgende winters 2006-2007 en 2007-2008 (regelmatig rond en soms ver boven +3,00m NAP) voor een totale sterfte van de muizen op de kwelders en lage duintjes op de kwelders gezorgd waarna het 'lege' gebied vanuit de omgeving (duinen) weer opnieuw bezet is geraakt. Het is bekend dat een soort als de Aardmuis bij kolonisatie van een nieuw gebied enorm hoge dichtheden kunnen bereiken, om in de jaren erna terug te vallen naar een meer stabiel lager

niveau. Data van de muizenstand op Ameland zijn er niet om dit te onderbouwen. Ook Bruine rat was de afgelopen jaren opvallend vertegenwoordigd op en rond deze kwelders (pers. obs. J. Krol en J.F. de Jong).

Blauwe kiekendief

Ook bij de Blauwe kiekendief is sprake van een sterk negatieve trend. De daling in aantallen broedparen wordt ingezet vanaf 1994; in 2009 is de soort als broedvogel op Ameland verdwenen. Ook op de overige eilanden is het crisis voor deze 'typische' kustbewoner, inmiddels veruit de meest zeldzame roofvogel in ons land (24 gevonden nesten in 2010). Het woord kustbewoner behoeft inmiddels enige nuancering want in 2010 verschenen er 3 broedparen in Oost-Groningen in het landbouwgraan tussen de Grauwe kiekendieven. Misschien gaat de Blauwe kiekendief zich verplaatsen van natuurgebied op de Waddeneilanden naar cultuurgebieden op de vaste wal, net zoals de Grauwe kiekendief ooit ook gedaan heeft. Over 15 jaar zullen we het weten.

Intussen wordt er gewerkt aan een project om op

Figuur 2. Ontwikkeling van de aantallen broedparen van duinbewonende roofvogels en uilen op Ameland - Blauwe Kiekendief, Velduil, Bruine Kiekendief.

de eilanden weer kleine graanakkertjes te realiseren als leefgebied voor muizen en zangvogels; deze gebieden kunnen daarmee ook fungeren als fouragegebied voor roofvogels als de Blauwe kiekendief. Elders in Nederland zijn in de winter 2010-2011 spectaculaire aantallen overwinterende Blauwe kiekendieven gezien op dergelijke speciale graanakkers die niet geoogst worden. Er vliegt nog wel een aantal dieren rond op Ameland: tijdens een wintertelling op 9 januari 2011 werden er 6 stuks geteld. Wellicht zal er nog wel eens een incidentele broedpoging volgen. We verwachten echter niet dat zich opnieuw een 'Amelander' populatie Blauwe kiekendieven zal ontwikkelen. De voortgaande ontwikkeling van de duinvegetaties staat een dergelijke ontwikkeling in de weg.

Het loont de moeite om iedere waargenomen vogel te controleren op het dragen van een kleurring. Daarmee wordt onderzocht hoe de overleving en dispersie van de jonge vogels verloopt. Vaak kan het maken van een digitale foto die later op een beeldscherm bekeken wordt hierbij helpen. Alle waarnemingen van kleurringen bij Blauwe kiekendieven op Ameland zijn zeer welkom bij Johan Krol (t. 06-51932645). Ook als alleen de kleur, die ver-

schilt per geboorte eiland, gezien is en de inscriptie niet kon worden gelezen.

Bruine kiekendief

Bruine kiekendieven nemen in aantal toe tot 2001 en vallen daarna enigszins terug. De ontwikkeling is echter minder dreigend dan bij de beide andere duinbewoners. Ook het broedresultaat is nog goed. Het broedsucces (percentage geslaagde nesten) bedraagt de laatste elf jaar gemiddeld 87%. Het konijn als stapelvoedsel is kennelijk nog in gunstige dichtheden aanwezig, dit ondanks de letterlijke decimering gedurende de afgelopen jaren door exotische ziektes als myxomatose en VHS. De Bruine kiekendief weet ze in ieder geval nog steeds voldoende te vangen om een broedsel te laten slagen. Naast konijnen treffen we ook muizen en watervogels als prooi aan; in nesten op het Oerd werden dit jaar ook Houtduif, Zwarte kraai en Spreeuw als prooi aangetroffen. .

Resumé en toekomstbeeld

De gegevens van de afgelopen 24 broedseizoenen geven een duidelijk beeld van een sterke achteruitgang van duinbewonende roofvogels en een

Jonge Velduil van ruim 2 weken oud. Vleugellengte 95mm en gewicht 260 gram. Zwanewaterduinen 1 juli 2008.

Alarmerende Velduil tijdens ringen van de nestjongen. Oerd, 8 juni 2010.

sterke vooruitgang van bosbewonende roofvogels. Beide beelden laten zich goed verklaren door het enerzijds fixeren van duinen met vergrassing en verruiging tot gevolg en anderzijds het ouder en diverser worden van de aangeplante bossen. Daarbij dient bedacht te worden dat roofvogels zonder uitzondering aan de top van een voedselketen staan en de veranderingen aan de top van de voedselketens een afspiegeling zijn van meerdere niveaus lager in de keten. Ook het eerder van het eiland verdwijnen van de Grauwe klauwier en Grauwe kiekendief moet in dit licht gezien worden. Er is dus veel meer aan de hand in de duinecologie van Ameland dan alleen een beschouwing van de grote goed zichtbare roofvogels in dit artikel. De komende jaren en wellicht decennia zien wij de hierboven geschetste ontwikkeling en trend in de roofvogels op Ameland niet sterk veranderen. De bosbewoners zullen zich op vergelijkbare niveaus handhaven. De Buizerd zal nog meer in de duinen gaan broeden en nog iets toenemen. Mogelijk dat de Boomvalk en Sperwer niet ieder jaar tot broeden komen op de langere termijn.

Zolang er voldoende konijnen blijven zal de Bruine kiekendief zich handhaven maar de Velduil en Blauwe kiekendief zijn de meeste jaren afwezig; zij zullen alleen nog incidenteel tot broeden komen. Tenzij de natuurbeheerders er in slagen om de duinen weer om te vormen naar een dynamischer, en bij deze soorten passender milieu. Dat zal een zaak van lange adem worden. Intussen zullen wij de toppers van de voedselketens blijven volgen. Laten we hopen dat de kwaliteit van de duinen spoedig verbetert en de achteruitgang van typische duinvogels stopt en omgebogen wordt. 🕒

Bronnen

Krol, J. Jong, J.F. de. Vogelringstation Ameland roofvogels 2010. Nes, Ameland 2010. Eigen rapportage.

Website

<http://www.natuurkennis.nl/index.php?hoofdgroep=2&niveau=3&subgroep=107&subsubgroep=1021&subsubsubgroep=505#Verstarring>